

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»

Гуманітарно-правовий факультет

Кафедра психології

Кваліфікаційна робота

_____ (тип кваліфікаційної роботи)

_____ Магістр

_____ (освітній ступінь)

на тему: «Гендерні особливості суб'єктивного сприйняття образу вчителя ЗСО учнями середніх класів під час воєнного стану»

ХАІ.704.760пМ.22О.053.9685526 КР

Виконала: здобувачка 2 курсу групи № 760пМ
Галузь знань 05 «Соціальні та поведінкові
науки»

_____ (код та найменування)

Спеціальність 053 «Психологія»

_____ (код та найменування)

Освітня програма
«Психологічне консультування та
психотерапія»

_____ (найменування)

_____ Волошина М. В.

_____ (прізвище та ініціали здобувачки)

Керівник: _____ Жидко М. Є.

_____ (прізвище та ініціали)

Рецензент: _____ Фоменко К. І.

_____ (прізвище та ініціали)

Харків - 2022

Міністерство освіти і науки України
Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»

Факультет Гуманітарно-правовий факультет

Кафедра психології

Рівень вищої освіти другий магістерський

Галузь знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»
(код і найменування)

Спеціальність 053 «Психологія»
(код і найменування)

Освітня програма «Психологічне консультування та психотерапія
(найменування)

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

Ю. І. Гулий

(підпис)

(ініціали та прізвище)

«01» вересня 2022 р.

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ

Волошиної Марії Валеріївни

(прізвище, ім'я та по батькові)

1. Тема кваліфікаційної роботи Гендерні особливості суб'єктивного сприйняття образу вчителя ЗСО учнями середніх класів під час воєнного стану

керівник кваліфікаційної роботи Жидко Максим Євгенович канд. психол. наук, доцент

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом Університету №1585-уч від «17» листопада 2022 року.

2. Термін подання здобувачем кваліфікаційної роботи «12» грудня 2022 р.

3. Вихідні дані до роботи дослідити гендерні особливості суб'єктивного сприйняття образу вчителя ЗСО учнями середніх класів під час воєнного стану

4. Зміст пояснювальної записки (перелік завдань, які потрібно розв'язати) проаналізувати літературу з проблеми дослідження; виявити описові ознаки образу вчителя ЗСО у свідомості учнів середніх класів; визначити психосемантичні структури образу вчителя ЗСО у свідомості учнів середніх класів; виявити несвідомі аспекти суб'єктивного сприйняття образу вчителя ЗСО у свідомості учнів середніх класів.

5. Перелік графічного матеріалу: _____

Рис. 1

Табл. 5

6. Консультанти розділів кваліфікаційної роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
1	Жидко М. Є. доц. каф. 704	11.10.22	15.10.22
2	Жидко М. Є. доц. каф. 704	18.10.22-	23.10.22
3	Жидко М. Є. доц. каф. 704	15.11. 22-	22.11.22

Нормоконтроль _____ С. В. Кузьміна «12» грудня 2022 р.
(підпис) (ініціали та прізвище)

7. Дата видачі завдання «01» вересня 2022 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ п/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів кваліфікаційної роботи	Примітка
1.	Затвердження теми, мети та завдань дипломної роботи	01.09.22-07.10.22	
2.	Складання плану роботи	08.10.22-10.10.22	
3.	Аналіз літературних джерел. Написання першого розділу дипломної роботи	11.10.22-15.10.22	
4.	Визначення психодіагностичного інструментарія для проведення практичної частини дослідження . Написання другого розділу дипломної роботи.	18.10.22-23.10.22	
5.	Проведення практичної частини дослідження.	24.10.22-07.11.22	
6.	Статистична обробка отриманих даних.	08.11.22-12.11.22	
7.	Написання третього розділу дипломної роботи.	15.11. 22-22.11.22	
8.	Написання загальних висновків. Оформлення списку використаних літературних джерел, додадку(ків) та змісту.	23.11. 22-29.11.22	
9.	Передзахист.	30.11.2022	
10.	Внесення коректив до тесту дипломної роботи.	01.12.22-03.12.22	
11.	Оформлення та підписання відповідної документації(висновок керівника, висновок кафедри, рецензія та довідка на предмет наявності порушень академічної доброчесності)	06.12.22-12.12.22	
12.	Підготовка електронної презентації та тексту доповіді.	08.12.22-09.12.22	
13.	Строк подання студентом роботи на кафедру.	12.12.22	
14.	Захист.	15.12.22	

Здобувач _____ М. В. Волошина
(підпис) (ініціали та прізвище)

Керівник кваліфікаційної роботи

_____ М. Є. Жидко
(підпис) (ініціали та прізвище)

Реферат

Кваліфікаційна робота. 53 с., 5 табл., 1 рис., 4 дод., 41 джерело.

Ключові слова: ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ, ОБРАЗ ВЧИТЕЛЯ, ВОЄННИЙ СТАН, УЧНІ, СПРИЙНЯТТЯ.

Об'єкт дослідження – психологічний образ вчителя ЗСО у свідомості учнів.

Предмет дослідження – гендерні особливості суб'єктивного сприйняття образу вчителя ЗСО учнями середніх класів під час військового стану.

Мета роботи – дослідити гендерні особливості суб'єктивного сприйняття образу вчителя ЗСО учнями середніх класів під час військового стану.

Методи дослідження: метод теоретичного аналізу, метод експертної оцінки, методи емпіричного дослідження та методи математично-статистичної обробки даних. Для емпіричного дослідження було обрано опитувальник Семенової П. І. «Мій вчитель», техніку репертуарних решіток Д. Келлі., розроблену нами проєктивну методику несвідомого емоційного ставлення «Портрет педагога», а також малюнкову проєктивну методику К. П. Звонарьової «Малюнок вчителя».

Висновки: Дівчата схильні до емоційного, чуттєвого сприйняття образу вчителя. У їхній свідомості переважають більш гуманні, духовні якості особистості. Даний феномен може свідчити про важкість переживань воєнних подій та бажання відчувати від вчителя підтримку, доброзичливість, спостерігати позитивне ставлення до себе, аби хоч іноді відчувати себе як раніше, до жахливих подій.

У свою чергу хлопцям притаманне прагматичне сприйняття образу вчителя, спостерігається оцінка особистості шляхом вилучення якостей, що є практично значущими для життя. Йде опір на мужність, впевненість та незалежність. Дані закономірності можуть свідчити про бажання бачити ці якості у іншому дорослому, тобто вчителі за для того аби відчувати певну безпеку, впевненість у собі та сьогоденному дні.

Abstract

Qualifying paper. 53 pages, 5 tables, 1 pictures, 4 appendices, 41 sources.

Key words: GENDER CHARACTERISTICS, IMAGE OF THE TEACHER, MARTIAL LAW, STUDENTS, PERCEPTION.

The object of the research - the psychological image of a teacher of secondary education institutions in the minds of students.

The subject of the research - is the gender specifics of the subjective perception of the image of a teacher of secondary education institutions by secondary school students during martial law.

The purpose of the work - is to investigate the gender specifics of the subjective perception of the image of a teacher of institutions with middle school students during martial law.

Research methods: the method of theoretical analysis, the method of expert evaluation, methods of empirical research and methods of mathematical and statistical data processing. For the empirical study, the questionnaire of P.I. Semenova "My teacher", the technique of repertory grids by D. Kelly, the projective method of unconscious emotional attitude developed by us "Portrait of a teacher", as well as the drawing projective method of K. P. Zvonareva "Drawing of a teacher" were chosen.

Conclusions: Girls are prone to emotional, sensual perception of the teacher's image. More humane, spiritual personality qualities prevail in their minds. This phenomenon can testify to the difficulty of experiencing war events and the desire to feel support, kindness from the teacher, to observe a positive attitude towards oneself, to at least sometimes feel like before, before terrible events.

In turn, boys have a pragmatic perception of the teacher's image, an assessment of personality is observed by extracting qualities that are practically significant for life. Courage, confidence and independence are resisted. These patterns may indicate a desire to see these qualities in another adult, that is, a teacher in order to feel a certain security, self-confidence and today.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ОБРАЗУ ПЕДАГОГА ЗСО У СУЧАСНОМУ СВІТІ	6
1.1 Підходи до вивчення структури образу особистості вчителя закладів загальної середньої освіти.....	6
1.2 Трансформація особистості вчителя ЗСО в умовах безперервних змін та викликів сучасного світу	16
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОЦЕДУРИ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	31
2.1 Загальна характеристика вибірки та процесу дослідження.....	31
2.2 Методи та методики дослідження.....	31
РОЗДІЛ 3. ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ СУБ'ЄКТИВНОГО СПРИЙНЯТТЯ ОБРАЗУ ОСОБИСТОСТІ ВЧИТЕЛЯ ЗСО УЧНЯМИ СЕРЕДНІХ КЛАСІВ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ	34
3.1 Описові ознаки образу вчителя ЗСО у свідомості учнів середніх класів	34
3.2 Психосемантичні структури образу вчителя ЗСО у свідомості учнів середніх класів.....	37
3.3 Несвідомі аспекти суб'єктивного сприйняття образу вчителя ЗСО у свідомості учнів середніх класів	40
ВИСНОВКИ.....	45
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	47
ДОДАТКИ.....	51

ВСТУП

Життя у військовий час є, на превеликий жаль, для нашого народу реальністю, а не нічним жахіттям. Але всупереч всім тим складнощам, що трапляються кожен день наші громадяни продовжують будувати, виробляти, народжувати, створювати, конструювати, заробляти. Та найголовніше – навчати та зрощувати нове покоління українців за якими є світле майбутнє України.

Учні закладів загальної середньої освіти більшість свого шкільного шляху знаходяться у найскладніших умовах. Вже більше двох років вони навчаються у дистанційному форматі через пандемію Covid-19 та пристосовуються до нових життєвих умов кожен день. На сьогодні їх доля зіткнула зі справжньою війною але учні плідно навчаються та розвиваються у таких складних умовах завдяки своїм вчителям.

Внесок до психологічної науки дослідженням образу особистості вчителя, його психологічної структури, її складових елементів та особливостей зробили:

Актуальність даної роботи полягає у тому, що досі немає досліджень сприйняття учнем вчителя у дистанційному форматі навчання під час воєнного стану. Навчальний процес безупинно йде попри складні умови, освіта в свою чергу стикається з певними труднощами відносин учень-вчитель вже зараз, але через що ці складності виникають до кінця не зрозуміло. Тому на нашу думку цей феномен вже зараз необхідно дослідити, бо навчання під час військового стану – наша тяжка буденність, але ми маємо продовжувати жити, навчатися та розвиватись, долати труднощі та йти до перемоги на усіх фронтах.

Саме дослідивши це питання стане зрозумілим, яким чином впливає воєнний час на сприйняття учнями образу вчителя, у яких аспектах проявляється цей вплив та які закономірності простежуються у феномені, що обраний предметом дослідження.

Гендерний аспект необхідний у цьому дослідженні за для того, аби вивчити феномен з усіх сторін особистості та врахувати усі можливі чинники, що можуть вплинути на сприйняття учнем вчителя.

Вивченням феномену образу особистості вчителя ЗСО у різних соціальних вимірах у психологічному знанні займалися Богданова І. В. [2], Дубов І. Р. [4, 5], Івашнева Л. А. [7], Каптерев П. Р. [9], Коломийський Я. Л. [13], Мітіна Л. М. [22,23], Рожков М. І. [32], Сластенін [33], Яковлев С. [37].

Об'єкт: психологічний образ вчителя ЗСО у свідомості учнів.

Предмет: гендерні особливості суб'єктивного сприйняття образу вчителя ЗСО учнями середніх класів під час військового стану.

Мета: дослідити гендерні особливості суб'єктивного сприйняття образу вчителя ЗСО учнями середніх класів під час військового стану.

Завдання дослідження:

1. проаналізувати літературу з проблеми дослідження;
2. виявити описові ознаки образу вчителя ЗСО у свідомості учнів середніх класів;
3. визначити психосемантичні структури образу вчителя ЗСО у свідомості учнів середніх класів;
4. виявити несвідомі аспекти суб'єктивного сприйняття образу вчителя ЗСО у свідомості учнів середніх класів.

Для досягнення мети дипломної роботи було використано наступні методи та методики дослідження: метод теоретичного аналізу, метод експертної оцінки, методи емпіричного дослідження та методи математично-статистичної обробки даних. Для емпіричного дослідження було обрано опитувальник Семенової П. І. «Мій вчитель», техніку репертуарних решіток Д. Келлі., розроблену нами проєктивну методику несвідомого емоційного ставлення «Портрет педагога», а також малюнкову проєктивну методику К. П. Звонарьової «Малюнок вчителя».

Методами математично-статистичної обробки даних було обрано: факторний аналіз та кутове перетворення Фішера (F-критерій Фішера).

Дослідження гендерних особливостей суб'єктивного сприйняття образу вчителя ЗСО у свідомості учнів середніх класів під час військового стану відбувалося дистанційно. У період з серпня по грудень 2022 року. Участь у дослідженні брали учні 7-их класів закладів загальної середньої освіти Лисичанської міської територіальної громади, Сєвєродонецького району, Луганської області. Вік учнів, що брали участь був у межах від 11 до 13 років. Середній вік учасників дослідження склав 12 років. Загальна вибірка склала 80 осіб та була розділена на дві дослідницькі групи. До першої групи увійшли 40 учнів (чоловічого гендеру) середньої школи, до другої групи – 40 учениць (жіночого гендеру) середньої школи. Формування груп відбувалося за методом експертної оцінки, на підставі критерію чоловічого або жіночого гендеру та наявності критерію навчання у середній школі.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ОБРАЗУ ПЕДАГОГА ЗСО У СУЧАСНОМУ СВІТІ

1.1 Підходи до вивчення структури образу особистості вчителя закладів загальної середньої освіти

Професія педагога належить до типу «Людина – Людина». Цей тип професій визначається такими якостями людини: стійко гарним самопочуттям у ході роботи з людьми, потребою у спілкуванні, здатністю подумки ставити себе на місце іншої людини, швидко розуміти наміри, помисли, настрої інших людей, швидко розбиратися у взаєминах людей, добре пам'ятати та тримати в умі знання про особисті якості багатьох і різних людей.

Людині цієї професійної схеми властиві: вміння керувати, вчити, виховувати, «здійснювати корисні дії для обслуговування різних потреб людей»; вміння слухати та вислуховувати; широкий кругозір; мовна (комунікативна) культура; «душознавча спрямованість розуму, спостережливість до проявів почуттів, розуму та характеру людини, до її поведінки, вміння чи здатність уявно уявляти, змодельовати саме його внутрішній світ, а не приписувати йому свій власний чи інший, знайомий з досвіду»; «проектувальний підхід до людини, заснований на впевненості, що людина завжди може стати кращою»; здатність співпереживання; спостережливість; «Глибока переконаність у правильності ідеї служіння народу в цілому»; вирішення нестандартних ситуацій; високий рівень саморегуляції [9, с.176].

Саме особистість (її ціннісні орієнтації, смисли, ідеали) визначає сутність педагогічної діяльності та спілкування: заради чого працює викладач, які він ставить цілі завдання, які обирає способи засобу досягнення цілей та розв'язання задач. Тому особистість є центральним чинником у праці викладача.

Навчання школярів, розвиток їх мотивів та потреб, інтересів та схильностей, самостійного творчого мислення, їх самосвідомості, соціальної активності та моральної вихованості, багато в чому залежить від вчителя як особистості та як професіонала. Нові соціальні запити на етапі розвитку суспільства не знижують актуальності цієї проблеми; навпаки, загострюють її, наповнюють новим якісним змістом - посиленням акценту на взаємодії теорії та практики в психології педагогічної праці (як в аналізі, так і в процесі підготовки вчителя). Практичні педагогічні впливи вчителя на учня, що здійснюються без урахування психологічних механізмів розвитку особистості дитини, не тільки не призведуть до бажаної мети, а й загальмують розвиток дитини.

На думку Д. А. Леонт'єва, особистості педагога пред'являється ряд найсерйозніших вимог. Серед них є головні та другорядні. І серед головних, і серед додаткових психологічних властивостей, необхідних для кваліфікованого педагога, є стійкі, постійно властиві вчителю та вихователю всіх епох, часів і народів, та мінливі, зумовлені особливостями етапу соціально-економічного розвитку суспільства, де живе та працює педагог [16, с.121].

Головною та постійною вимогою, що висувається до педагога, є любов до дітей, до педагогічної діяльності, наявність спеціальних знань у тій галузі, якій він навчає дітей; широка ерудиція, педагогічна інтуїція, високорозвинений інтелект, високий рівень загальної культури та моральності, професійне володіння різноманітними методами навчання та виховання дітей. Усі ці властивості є вродженими. Вони здобуваються систематичною і наполегливою працею, величезною роботою педагога над собою.

Основу педагогічного покликання становить любов до дітей. Ця основна якість є передумовою самовдосконалення, цілеспрямованого саморозвитку багатьох професійно значущих якостей, що характеризують професійно-педагогічну спрямованість особистості вчителя [16, с. 125].

Існують різні підходи щодо визначення структури особистості педагога.

Особистість є центральним фактором у концепції праці вчителя, запропонованої А. К. Марковою. Структура особистості вчителя включає:

- мотивацію особистості (спрямованість особистості та її види);
- властивості особистості (педагогічні здібності, характер та її риси, психічні процеси та стану особистості);
- інтегральні характеристики особистості (педагогічне самосвідомість, індивідуальний стиль, креативність як творчий потенціал), що визначають неповторність та унікальність особистості вчителя (А. К. Маркова, 1993).

В. Н. Малиновської на основі професіограм Н. В. Кузьміна, В. А. Сластеніна, Л. Д. Спірина розроблено модель образу особистості вчителя «Будиночок» (мал.1.1). Попри те, що це модель більшою мірою належить до етапу освоєння педагогічної професії, може бути використана й у аналізі, розуміння особистості професіонала.

Задум моделі «Будиночок»: як і в будинку (архітектурній будові), у моделі є такі компоненти:

- фундамент - те, на чому лежить будинок;
- основна частина будинку;
- стіни - те, чим обмежений, відокремлений будинок від навколишнього простору;
- дах - те, що вінчає будинок (В. Н. Малиновська, 1992).

Компоненти моделі фахівця:

1) Професійно-педагогічна спрямованість Педагогічна спрямованість – інтерес та любов до педагогічної професії, усвідомлення складнощів у роботі, потреба у педагогічній діяльності та прагнення опанувати основи педагогічної майстерності (Н. В. Кузьміна); мотивація до професії вчителя, головне у якій орієнтація в розвитку особистості учня (А. К. Маркова);

інтегральна характеристика праці педагога, у ній виявляється його прагнення самореалізації, до зростання та розвитку у сфері педагогічної діяльності (Л. М. Мітіна). (ППН), що виявляється у п'яти складових, виявлених Н. В. Кузьміна:

1. інтерес та любов до дітей та педагогічної професії,
2. усвідомлення труднощів у учительській роботі,
3. потреба у педагогічній діяльності,
4. усвідомлення своїх можливостей та здібностей як відповідних вимогам обраної професії,
5. прагнення опанувати основи педагогічної майстерності вже на студентській лаві [16].

Кузьміна Н. В. виділяє типи педагогічної спрямованості: 1. Справжня (в основі лежить стійка мотивація педагога на професію). 2. Формальна (прагнення дотримуватися норм і правил педагогічної діяльності). 3. Хибна (орієнтація лише на самого себе, на самореалізацію та самовираження, на свою кар'єру) [16].

В. А. Сластенін відносить професійно-педагогічну спрямованість до найважливіших властивостей особистості вчителя. На його думку, ПП-спрямованість - його каркас, навколо якого компонується основні властивості особистості вчителя-вихователя, це найважливіша передумова формування професіоналізму і педагогічної майстерності [33].

2) Професійно значущі особисті якості (ПЗОЯ) як фундаментальний компонент особистості вчителя-вихователя, який значною мірою впливає успішність праці та визначає його індивідуальний стиль. ПЗОЯ - це характеристики розумової, моральної та емоційно-вольової сторін особистості, що впливають на продуктивність професійно-педагогічної діяльності вчителя та визначають її індивідуальний стиль. На думку розробників моделі, не можна упускати з поля зору як домінуючі, а й негативні якості, враховуючи вплив, що вони роблять на професійно-педагогічну діяльність педагога.

Розглянуто різні групи ПЗОЯ, здійснено їх класифікацію та в остаточний варіант включено 15 домінантних особистісних якостей.

3) Інтелектуальні якості особистості з педагогічним професійним ухилом: педагогічна спостережливість, педагогічна уява, педагогічне мислення.

4) Соціальні якості особистості логічно нашаруються на фундамент моделі фахівця: світогляд, моральні, комунікативні, естетичні та трудові якості, і навіть ерудиція і загальна культура [33].

Фундамент моделі та соціальні властивості детермінують формування специфічного блоку, що складається з трьох підблоків:

5) Професійні знання :

- знання свого предмета;
- знання психології та педагогіки;
- знання методики (засобів) навчання та виховання;
- знання вчителем переваг та недоліків своєї особистості та діяльності.

6) Педагогічні вміння - педагогічна техніка , формування якої визначають професійні знання:

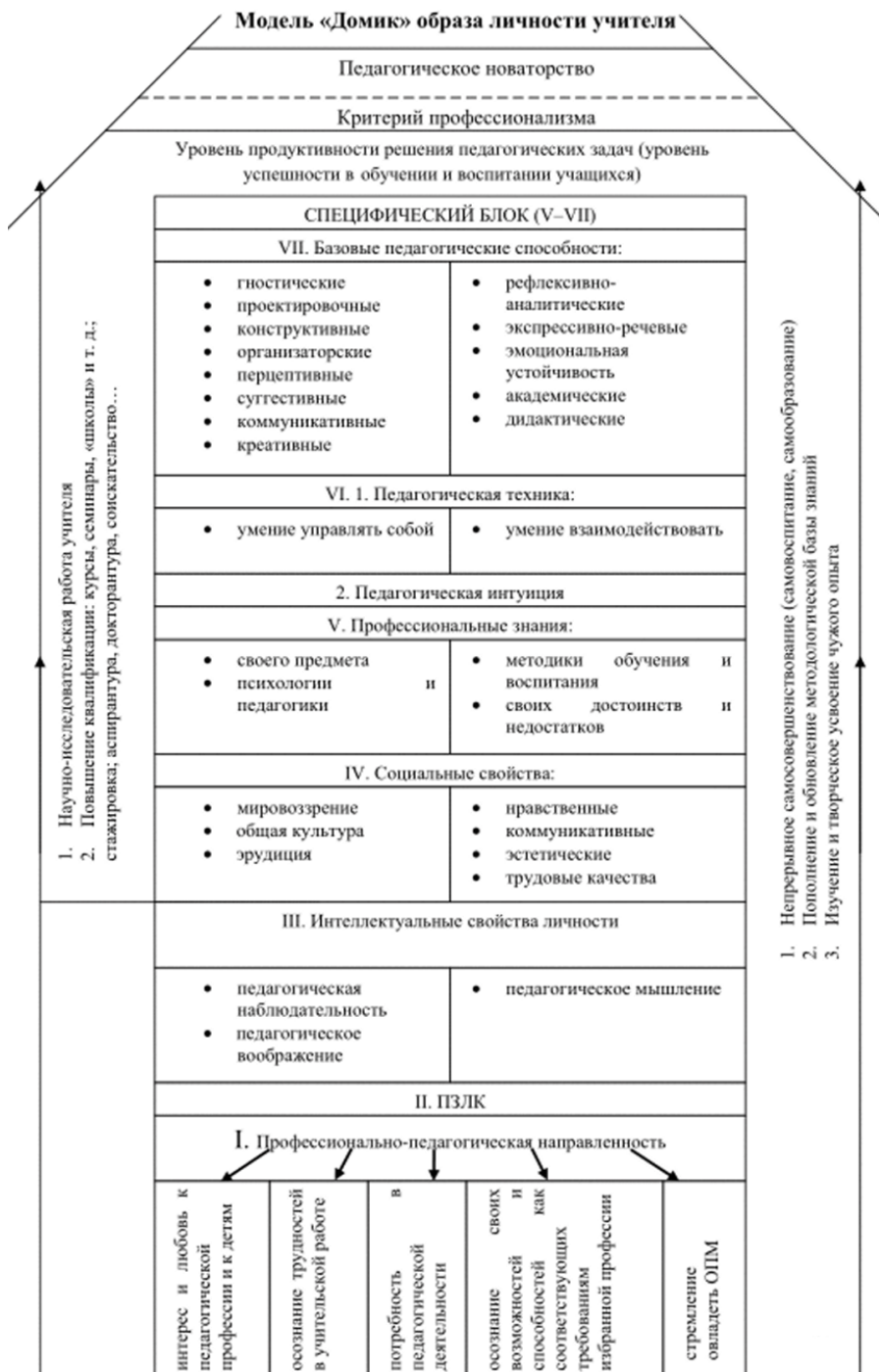
- вміння керувати собою,
- вміння взаємодіяти з людьми.

При цьому важлива якість – педагогічна інтуїція.

7) Педагогічні можливості. Вершиною професійної підготовки вчителя є розвиток педагогічних здібностей, які лежать, у будові особистості вчителя. Вони розвиваються у діяльності та визначають придатність людини до неї. Саме вони й мають бути передусім об'єктом усвідомлення майбутнього вчителя [33].

Критерієм професіоналізму (ступінь дійсної готовності людини до успішного виконання діяльності) є рівень продуктивності рішення вчителем педагогічних завдань. Розглянемо та проаналізуємо оригінал моделі «будиночок» (мал. 1).

Будівлю «Будиночку» (мал. 1) підтримують «стіни» - способи та шляхи безперервного зростання фахівця. Слід зазначити, що «ковзани» даху в «Будиночку» не сходяться, тому що немає межі педагогічного вдосконалення, педагогічної творчості, педагогічного новаторства.

Мал. 1. Модель «Будиночок» образу особистості вчителя

Можна стверджувати, що модель особистості спеціаліста грає велику роль у професійному становленні, тому що знання моделі, уявне зіставлення якостей своєї особистості та параметрів, компонентів моделі, щоправда, абстрактного вчителя допомагає триматися на висоті вимог, пам'ятати про необхідність безперервного самовдосконалення особистості, свого професіоналізму (В. Н. Малиновська, 1992) [15].

При аналізі психології особистості вчителя виділяють передусім особливості, риси, прояви особистості, які відповідають вимогам педагогічної професії, забезпечують успішне оволодіння повноцінною педагогічною діяльністю, тобто. Набувають професійно педагогічної значущості. В. А. Крутецький та Є. Г. Балбасова виділили у структурі професійно значимих якостей особистості вчителя (маючи на увазі своєрідну еталонну модель вчителя) чотири підструктурні блоки: 1) ідейно-моральний моральний вигляд; 2) педагогічна спрямованість; 3) педагогічні здібності – загальні та спеціальні; 4) педагогічні вміння та навички. Найбільша увага була приділена дослідженню педагогічних здібностей — загальних (необхідних усім вчителям, незалежно від предмета, що викладається) і спеціальних (з урахуванням специфіки предмета, що викладається) [13].

Більшість моделей педагогічних здібностей поділяються на чотири підгрупи: 1) системні моделі; 2) структурні моделі; 3) конструктивні моделі; 4) прогностичні моделі.

До першої підгрупи належать системні моделі педагогічних здібностей. Наприклад, модель педагогічних здібностей вчителів середньої школи, вивчених Ф. Н. Гоноболіним. Автором виявлено властивості індивідуальності, структура яких і становить власне структуру основних компонентів педагогічних здібностей:

- 1) здатність робити навчальний матеріал доступним учнів;
- 2) розуміння вчителем учня;
- 3) творчість у роботі;
- 4) педагогічний вольовий вплив на дітей;

- 5) здатність організовувати дитячий колектив;
- 6) інтерес до дітей;
- 7) змістовність та яскравість мови;
- 8) її образність та переконливість;
- 9) педагогічний такт;
- 10) здатність пов'язувати навчальний предмет із життям;
- 11) спостережливість (стосовно дітей);
- 12) педагогічна вимогливість тощо [2].

До другої підгрупи відносяться так звані структурні моделі педагогічних здібностей, що гіпотетично впливають на ефективність викладання. Так, В. А. Сластенін, визначаючи педагогічну майстерність як вищу форму професійної спрямованості особистості, виділив чотири підрівні особистісної організації вчителя, що включають:

- 1) перелік властивостей та характеристик особистості вчителя;
- 2) перелік вимог до психолого-педагогічної підготовки;
- 3) обсяг та зміст академічної підготовки;
- 4) обсяг та зміст методичної підготовки за конкретною спеціалізацією[33].

З цієї гіпотетичної структури виводяться основні компоненти педагогічних можливостей:

- 1) спрямованість (ідейна, професійно-педагогічна, пізнавальна);
- 2) загальні академічні здібності (інтелектуальні тощо);
- 3) приватні дидактичні здібності (спеціальні чи навички володіння методиками викладання з конкретних дисциплін).

До третьої підгрупи належать так звані моделі педагогічних здібностей.

До четвертої підгрупи належать звані прогностичні моделі педагогічних здібностей, наприклад, Дж. Райнса. За допомогою спеціально навчених експертів було обстежено вибірку з шести тисяч вчителів у процесі відкритого уроку у 1700 школах США. Обстеження проводилось упродовж шести років. Після завершення збору інформації весь масив даних рейтингу

знавав факторного аналізу. Вдалося виявити дев'ять чинників, які впливають формування іміджу гарного педагога:

- 1) фактор співпереживання (дружелюбності) – егоцентричності (байдужості);
- 2) фактор діяльності (системності) – безладності;
- 3) фактор ведення уроків, що стимулюють творчі можливості учнів – нудного, одноманітного ведення заняття;
- 4) фактор доброзичливого – недоброзичливого ставлення до учнів;
- 5) фактор прийняття – неприйняття демократичного типу викладання;
- 6) фактор доброзичливого – недоброзичливого ставлення до адміністрації та іншого персоналу школи;
- 7) фактор схильності до традиційного – ліберального типу викладання;
- 8) фактор емоційної стабільності – нестабільності;
- 9) фактор гарного словесного розуміння [40].

Один компонент загальних здібностей розглядається окремо як їхній основний стрижень, як обов'язкова передумова успішної навчально-виховної роботи. Це – схильність до дітей, яка характеризується серцевою прихильністю до них, бажанням, прагненням (і навіть життєвою потребою) з ними працювати. Розташованість вчителя до учнів виражається у почутті глибокого задоволення від педагогічного спілкування з ними, від можливості проникнути у своєрідний дитячий світ, впливати на формування дитячої психіки, у уважному, доброзичливому та чуйному ставленні до них (але не в м'якотілості, безвідповідальній поблажливості). У щирості та простоті поводження з дітьми. Як показують дослідження, всіх вчителів, що успішно працюють, відрізняє саме ця особливість [9].

Спеціальні педагогічні здібності вчителя математики припускають наявність широкого математичного кругозору, абстрактного мислення, математичного стилю мислення, просторової уяви, математичної інтуїції, математичної пам'яті, обчислювальних здібностей та інших якостей (докладніше про спеціальні педагогічні здібності) [1].

Список особистісних властивостей вчителя дуже значний: вдумливість, ввічливість, вимогливість, уважність, вихованість, вразливість, витримка та самовладання, гнучкість поведінки, громадянськість, гуманність, діловитість, дисциплінованість, доброзичливість, щирість, колективізм, критичність, логічність, любов до дітей, спостережливість, наполегливість, товарицькість, організованість, відповідальність, чуйність, патріотизм, педагогічна ерудиція, політична свідомість, порядність, правдивість, передбачливість, принциповість, самокритичність, самостійність, справедливість, сумлінність, прагнення до самовдосконалення, тактовність, почуття нового, почуття власної гідності, чуйність, емоційність.

Ці особисті якості можуть бути згруповані для характеристики професійно значущих якостей вчителя, ступінь розвиненості яких можна досліджувати з допомогою спеціальних методик [4].

Гармонія в структурі особистості вчителя досягається не на основі рівномірного та пропорційного розвитку всіх якостей, а насамперед за рахунок максимального розвитку тих здібностей, які створюють переважну спрямованість його особистості, що надає сенсу всього життя та діяльності педагога. Дослідники психології праці вчителя практично одностайні у цьому, що основним у формуванні структури особистості вчителя є педагогічна спрямованість (ПС) його діяльності. Саме ПС як стійка система мотивів визначає поведінку вчителя, його ставлення до професії, до своєї праці, але насамперед до дитини (спрямованість на неї, прийняття особистості дитини). За твердженням Л. М. Мітіною, відсутність цієї професійно значущої якості особистості у вчителя призводить до того, що індивідуально-психологічний зміст дитини знеособлюється [6].

Про це ж, по суті, говорять фахівці, надаючи особливого значення такому компоненту, як схильність до дітей, яка пронизує всі сторони діяльності вчителя. Ці ідеї в центрі уваги представників гуманістичної психології [11].

Узагальнена структура особистості вчителя включає:

1. Мотивацію особистості. Вона обумовлена спрямованістю особистості, що включає ціннісні орієнтири, мотиви, цілі, смисли, ідеали. Спрямованість особистості визначає систему базових відносин людини до світу і самого себе, смислове єдність її поведінки та діяльності, створює стійкість особистості, дозволяючи протистояти небажаним впливам ззовні чи зсередини, є основою саморозвитку та професіоналізму, точкою відліку для моральної оцінки цілей та засобів поведінки. Зокрема педагогічна спрямованість – це мотивація до професії вчителя, головне у якій дієва орієнтація в розвитку особистості учня.

2. Властивості особистості. До них відносяться педагогічні здібності, характер та його риси, психічні процеси та стан особистості, рівень розвитку окремих психічних функцій (волі, інтелекту, мови).

3. Інтегральні показники особистості. До них насамперед належить професійне педагогічне самосвідомість вчителя, тобто. Комплекс уявлень вчителя про себе як професіонала, а також індивідуальний стиль, креативність як творчий потенціал. Все це є визначальним неповторність та унікальність особистості вчителя [5].

1.2 Трансформація особистості вчителя ЗСО в умовах безперервних змін та викликів сучасного світу

Сьогоднішня ситуація відрізняється масштабними та прискорюваними технологічними змінами, глобальною турбулентністю та непередбачуваністю в соціально-економічній та політичній сферах, ризиком природних та екологічних катастроф. Цю ситуацію сучасні психологи характеризують по-різному – дивергентність, катастрофічність (не в повсякденному розумінні, а у науковому), біфуркальність тощо. Загальний зміст всього цього – непередбачуваність ситуації, відсутність чітких алгоритмів дії, невизначеність причинно-наслідкових зв'язків між різними явищами [10].

В умовах від особистості потрібні готовність до життя у ситуації невизначеності (толерантність до невизначеності), усвідомленість, відповідальність і життестійкість (resilience), готовність до дій у умовах, що змінюються, і безперервний саморозвиток, дивергентність мислення як здатність до продукування безлічі рішень та створення нових варіантів вирішення завдань [8].

З переходом системи освіти у вимушений формат онлайн навчання, що спричинено пандемією Covid-19, збільшилося навантаження на всіх учасників освітнього процесу: вчителів, школярів та їх сімей. І якщо дистанційне навчання у різних країнах світу звичне явище, що розвивалося набагато раніше у зв'язку з віддаленими районами проживання вихованців (з можливістю вибору форми навчання), для української системи освіти – це інноваційний виклик, що несе в собі покликання до розвитку системи освіти у новому напрямі, і одночасно, висуває нові умови та вимоги до педагогів.

Робота вчителя стає ще складнішою, оскільки безпосередній контакт повинен бути замінений онлайн-відносинами, у кризових ситуаціях вчителі можуть надавати психосоціальну підтримку учням (створити безпечну та підтримуючу взаємодію, коли учень може висловити свої емоції та переживання; включати конкретні структуровані психосоціальні заходи у процесі навчання). Тому завантаженість вчителів можна вважати досить високою, оскільки окрім педагога, вони мали стати фахівцями сфери ІТ, іншими словами віртуальним професійним викладачем, а отже, професія вчителя може характеризуватися високим рівнем стресу та фізичними скаргам. Це може бути результатом критичного ставлення до новацій, яке виникає за роки роботи в школі. У результаті багато вчителів відчують дискомфорт, стомлюваність, дратівливість, що є ознаками погіршення професійного здоров'я людини. Проблему організації дистанційного навчання досліджували: Андреев О. О., Бондаренко В. В., Вержбицький В. В., Вишнівський В. В., Гніденко М. П., Кухаренко В. М., Марчук Н. Ю., Муковіз О. П., Нежурина М. І., Рибалко О. В. та інші. Через різкий перехід до

дистанційної освіти увага дослідників до проблеми дистанційного навчання відчутно зростає. Однак проблема впливу дистанційного навчання на особистість педагога у вітчизняних дослідженнях недостатньо висвітлена [8].

Психологами зазначається, що в екстремальних ситуаціях (таких, як різкий перехід на онлайн-навчання) людина може поводитися стенично або астенично. Стеничний стан (якщо він планомірний, організований) активізує життєдіяльність, посилює людську енергію, спонукає до різних видів діяльності, і це в свою чергу призводить до успіху. Астеничний – характеризується пригніченням та втратою життєвих сил, загальмованістю, що в екстремальній ситуації частіше за все викликає невдачі, помилки тощо [5, с.13].

Поняття дистанційне навчання розкрито багатьма вченими, але більш повно це визначення подає Муковіз О. П., підтримуючи О. О. Андрєєва: дистанційне навчання визначено як синтетична, інтегральна, гуманістична форма навчання, в процесі якої використовуються традиційні та нові інформаційні технології та їх технічні засоби, які використовуються для доставки навчальної інформації, самостійного опрацювання, обміну в процесі діалогу вчителя-учня, і коли процес навчання некритичний щодо розташування у часі, просторі, закладі [4, с.53]. Уже з самого визначення дистанційного навчання зрозуміло, що така форма має багато переваг для учнів (навчання з будь-якого місця, доступність до навчального матеріалу), однак варто звернути увагу на недоліки онлайн-навчання, які безпосередньо впливають на особистість суб'єктів дистанційної освіти. Ці недоліки умовно можна виділити у дві групи: технічні та психологічні. До технічних відносять: відсутність технічного забезпечення та інтернет-зв'язку (так званий «цифровий бар'єр», і здається, що в наш час це майже неможливо, однак є сім'ї з різним матеріальним забезпеченням, вплив місця проживання і т. п.); матеріальні витрати на користування онлайн-сервісами та платформи (є достатня кількість безкоштовних ресурсів, однак більшість – на певному етапі потребує витрат) [2, с.260]. До психологічних недоліків зазначаємо:

відсутність «живого» безпосереднього спілкування, в якому психологи вбачають значну потребу та підтримку під час навчання; відсутність мотивації у навчанні (особливо у молодших школярів), що впливає на розпорядок дня та самодисциплінованість; недостатній рівень комп'ютерної грамотності у всіх учасників дистанційної освіти (дітям можна надати конкретні інструкції з користування тим чи іншим інтернет-ресурсом, тоді як вчителю приходится опановувати нові платформи та сервіси самотужки, витрачаючи багато часу та зусиль на самоосвіту); в процесі дистанційного навчання педагоги вимушені набагато більше часу приділяти роботі, ніж це було за традиційної очної системи навчання, що в подальшому призводить до перенавантаження, стресу та погіршення стану здоров'я [2, с.261]. При вивченні впливу умов дистанційного навчання на емоційний та фізичний стан групою дослідників визначено: у період ДН час використання електронних пристроїв збільшився на 22,7%, час роботи з електронними пристроями без перерв для відпочинку зросла на 10,6%, кількість застосувань електронних пристроїв збільшилася на 42,8%. За час ДН з використанням у великому обсязі електронних пристроїв вчителі відзначили такі негативні симптоми: 84,8% – втому очей; 59,1% – головний біль та втому, біль у шії; 56,1% – перевтома; 50% – втома та біль у спині; 47% відзначають нечіткість сприйняття зображення на 322 екрані монітора; 43,9% – болі в області очей; 34,8% – нервовопсихічна напруга; 33,3% – труднощі зі сном; 24,2% – відчуття миготіння перед очима; 10,6% – шум і «закладеність» вух; і лише у 4,5% вчителів скарги відсутні [3]. У дослідженнях зарубіжних вчених до найпоширеніших пояснень, чому відчувається втома від дистанційної освіти та який її вплив на процеси навчання та роботи, відносять такі [7]:

– технологія часто не працює оптимально (проблеми з підключенням або у роботі з мікрофоном чи камерою), збільшуючи рівень стресу, і ситуація погіршується, коли в одному будинку одночасно кілька людей працюють або навчаються дистанційно одночасно.

– конференції зменшують невербальні сигнали, вимагаючи значного збільшення когнітивних ресурсів для сприйняття та розуміння значення комунікативних актів інших людей, крім того, невеликі затримки змушують наш мозок працювати більше, щоб подолати та відновити синхронність у нашому спілкуванні, викликаючи непорозуміння [7]. Дослідження нейропсихологів свідчить про те, що перехід від фізичних місць (офісів / навчальних класів) до цифрових (Zoom, Teams, Meet тощо) робить більший акцент на кількісних, а не на якісних аспектах досвіду. Це може спричинити все більшу кількість нових зустрічей, які не забезпечують значного поліпшення знань чи роботи та створюють відчуття: «я завжди в мережі, але нікуди не їду». Наявність в мозку нейронів «клітин місця» допомагають ідентифікувати себе як студента чи фахівця у конкретних просторових приміщеннях, тому в першу чергу в умовах дистанційного навчання ми себе не відчуваємо повноцінним фахівцем, крім того, це змушує нас робити більше речей одночасно (багатозадачність) – тобто відвідувати зустріч, переглядаючи домашні завдання дитини, – неминуче посилюючи втому та стрес. Ось чому різні дослідження виявили прямий зв'язок між зниженою професійною ідентичністю та рівнем вигорання: чим менше ви відчуваєте студентом чи робітником, тим менше сприймають це інші та тим більше шансів, що ви відчуєте вигорання [7].

У закордонних дослідженнях впливу дистанційного навчання на вигорання педагога констатовано факт стресовості невідкладного переходу до такого режиму навчання. Молодим групам допоміг подолати цей виклик стійкий організм, старшим віковим групам – їхній досвід. Однак наявність професійного вигорання у досвідчених викладачів на рівні емоційного виснаження та зниження власних досягнень свідчить про великі зусилля, які їм довелося докласти в даному контексті. Взаємозв'язок конструкцій вигорання з факторами дистанційного навчання під час пандемії довів, що досвідченіші професійні викладачі є більш вразливими до таких різких змін у професійних сценаріях. Насправді для всіх освітян, відсутність живого

спілкування з учнями та відсутність емоційного обміну були жорстким випробуванням. Складність полягала також у необхідності довго сидіти перед комп'ютером і довше готуватися до занять [6].

Однак дослідниками виділено ряд переваг такого випробування. Наприклад, можливість розвивати нові компетенції та опановувати нові технології навчання. До пандемії близько половини респондентів користувались електронним навчанням, тоді як інша половина використовувала освітню платформу Moodle, деякі з яких прийняли змішане навчання. Під час пандемії освітяни почали активно вивчати та використовувати інші платформи (Google Drive, Moodle, Dropbox, Zoom, MS Teams, Hangouts & WeChat та інші платформи) [6].

Професія вчителя в усі часи була актуальною та затребуваною. Саме від вчителя багато в чому залежить майбутнє людства. Головна мета школи - це підготовка різнобічно розвиненої особистості, що має необхідний багаж знань, умінь і навичок, необхідних у житті, але також і виховання високоморальної особистості, що любить свою Батьківщину, яка вміє творчо підходити до будь-якої справи. В даний час у зв'язку з перетвореннями, що відбуваються як у суспільстві, так і в самій системі освіти, вимоги до професії вчителя дуже зросли, що спричиняє серйозні зміни від самого педагога. На жаль, сучасний рівень життя вчителя, ставлення суспільства до цінностей освіти та виховання особистості школяра залишає бажати кращого, і роль вчителя у цьому процесі помітно знижується. Які ж проблеми постають по дорозі вчителя? Їх досить багато. Багато в чому, чи відчувається він успішною, творчою людиною, здатною бути авторитетом у школярів, залежить психологічна та емоційна складова життя вчителя.

1. Насамперед сучасна компетентність вчителя має бути досить високою, щоб відповідати вимогам часу. Сюди включається рівень освіти, можливість професійного зростання, можливість отримання різнобічних додаткових знань, мають на увазі відвідування різних курсів підвищення кваліфікації, причому не тих, які нав'язує освітня установа, а тих, які вибрав

сам учитель, оскільки вони йому цікаві та здатні принести користь у процесі викладання.

2. Відвідування лекцій, семінарів, різноманітних творчих зустрічей, спектаклів та інших культурних заходів сприяють як отримання додаткової різнобічної інформації, а й служать позитивним аспектом у організації дозвілля. Але, на жаль, сучасний вчитель повністю не може цього собі дозволити з двох причин: брак часу та фінансові проблеми.

3. В освіті є такий термін – професійне вигорання. Це з тим, що працю педагога відрізняє висока емоційна і фізична завантаженість, гранично висока відповідальність - працю вчителя не нормований. Ні для кого не секрет, що надмірне навчальне навантаження, класне керівництво, додаткові заняття забирають достатню кількість часу, сил. Звідси виникає і емоційна напруженість, і незадоволеність, і дратівливість, і втома. Більш детально розгляне цей феномен нижче, адже він є дуже важливим.

4. Більшість часу педагог проводить у шкільництві, майже вважаючи її другим будинком. І якщо в цьому будинку немає взаєморозуміння, психологічного комфорту, тепла людських взаємин, то перебувати тут досить складно. Адже наявність комфортних умов роботи передбачає зняття різних стрессообразуючих чинників. В силу збільшених сучасних вимог до системи освіти та значної завантаженості адміністрація освітніх установ не завжди може приділяти перерахованим аспектам належну увагу. Частіше звучить слово: "Треба", рідше: "Спасибі". Це одна з причин того, що вчителі, особливо молоді, покидають школу.

5. Не завжди позитивно складаються взаємини вчителя та батьків. У суспільстві деякі з батьків сприймають школу як сферу послуг, тому будують модель взаємовідносин відповідним чином, допускаючи підвищений тон, котрий іноді крайню ступінь некоректного поведінки. Чим може відповісти вчитель, освічена та інтелігентна людина? Навряд чи хтось із педагогів наважиться звернутися до правоохоронних органів, до суду. Правова незахищеність - одна з нагальних проблем сучасного вчителя.

6. Ще однією з серйозних проблем вчителів є дефіцит часу та іноді коштів для проведення медичного обстеження. Наявність дефіциту номерків на прийом до деяких лікарів - фахівців, або незручний час прийому медиків (а вчитель не має можливості відвідувати медичні заклади під час навчального процесу) призводить часто до плачевних результатів.

7. Прискорення темпу життя ставить таку проблему як збільшення зміни поколінь. Через інформаційний вибух виникає проблема невміння справлятися з інформацією, знаходити потрібне та відсівати зайве. Конфлікти та катаклізми народжують відчуття нестійкості та страху. У результаті виникають дві основні проблеми: ми ніяк не можемо знайти крапку на терезах гармонії у передачі наукових знань та духовних цінностей, а наші діти, народжені та вирості в дещо іншому світі, які мають так зване кліпове мислення, старанно намагаються відповідати нашим вимогам, які ми і самі не завжди спроможні сформулювати, а, не справляючись, шукають альтернативу.

8. Зміна поколінь – раз на п'ять років. Люди, у яких різниця у віці всього п'ять років відносяться до різних поколінь, тобто не розуміють одне одного. У чому проблема для вчителя – очевидно. Наше життя будується циклічно. Вчителі початкової школи – 4 роки, середньої школи (особливо класні керівники) 7 років. Виходить, що коли ми беремо новий клас, ми отримуємо людей з нового покоління - їх потрібно дізнатися, навчитися розуміти і зрозуміти, як вчити.

9. Перевантаженість вчителя паперовими звітами забирає в нього час працювати з колективами дітей, змушує «жити на папері», забирає в нього час здоров'я. Важливою стає не яка вона людина і які цінності вона пропагує, а як вона все це опише «пташиною» мовою і уявить.

10. Щоб атестуватися вчителю необхідно зібрати портфоліо, довівши кількістю балів свою спроможність, як педагога. У портфоліо вкладено ідею того, що кожен вчитель має писати статті та методичні посібники, вміти бездоганно виступати публічно. Але ж підготовка доповіді та написання

статті – це зовсім інші, не «педагогічні» професійні жанри. Вчитель може чудово спілкуватися з дітьми та навчати їх, але навіщо вимагати від нього для підтвердження категорії зовсім інших якостей?

11. Кліпова свідомість сучасних підлітків. Психофізіологи вважають, що саме цей спосіб сприйняття та мислення захищає психіку сучасних дітей, які зростають у ситуації інформаційної кризи. Проте свідомість більшості вчителів формувалося в інший час. І питання навіть не в тому, що важко зрозуміти та прийняти «кліповість» учнів. Вони інакше сприймають і обробляють інформацію, тобто. їм треба по-іншому пояснювати.

12. Здається доступність інформації. Саме здається. Ти набираєш тему в пошуковому рядку браузера і... отримуєш мільйон посилань. Якщо ти шукаєш конкретний текст – це не проблема. А якщо потрібно зробити добірку (для доповіді, реферату, повідомлення тощо)? Далеко не всі вчителі самі вміють відокремити зерна від половини інтернет-джерел, знають правила та хитрощі пошуку.

Підлітки, як і належить їм віком, намагаються йти найпростішим шляхом, тобто. обмежитися "Вікіпедією". Чи готовий вчитель пояснити правила пошуку, бути наполегливим у перевірці якості інформації та ступеня її усвідомлення? В іншому випадку виконання завдань зводиться до скачування та роздруковування, що нівелює цінність знання як такого.

13. Проблема статусу вчителя та цінності шкільної освіти. Анекдот, що з'явився в кінці 90-х років про те, що «Васю не треба нюхати, Васю треба вчити», визначив становище вчителя як людини, що надає освітні послуги. Загалом, нічого ганебного і ганебного не малося на увазі. Просто узаконене становище батьків як учасників освітнього процесу було донесено до суспільних мас не з точки зору букви закону, а саме «Закону про освіту», де прописано, що відповідальність за виховання та освіту дітей несуть батьки. Про це більшість батьків не здогадуються. Натомість ЗМІ дуже швидко пояснили тим самим батькам, що вчителі не мають права. Що сприймається

дуже просто – батьки можуть: поскаржитися. Висловити невдоволення, вимагати (зокрема заміни вчителя, якщо він їм подобається) [39].

У процесі професійного розвитку особистість людини зазнає деяких змін, набуває деяких новоутворень. Спектр новоутворень, що набувають у процесі професійної діяльності, досить широкий, проте всі вони можуть бути поділені на дві великі групи:

- стенічні зміни , що сприяють успішній адаптації в колективі, в соціумі, підвищенню ефективності життєдіяльності,

- астенічні зміни , що перешкоджають успішному функціонуванню особистості. Значна частина негативних новоутворень становить групу змін, що отримали назву жорсткої рольової поведінки, що зумовлює професійні деформації особистості. Утворенню дезадаптивних змін найбільше піддаються професії, що належать до системи "людина - людина": лікар, вчитель, юрист, психолог, журналіст, священник та ін. [18].

Чинниками, які посилюють вплив професії особистість педагога є: зміна мотивації праці; стереотипи мислення, поведінки, діяльності, що виникають; емоційна напруженість професійної праці (з'являється дратівливість, тривожність, нервові зриви та ін.); монотонність, одноманітність, жорстко структурований характер праці; втрата перспектив професійного зростання; зниження рівня інтелекту спеціаліста; різні акцентуації характеру особистості, що вплітаються у тканину індивідуального стилю діяльності, і навіть вікові зміни, що з старінням [37].

Професія педагога є однією з найбільш деформуючих особистість людини та діяча. Розвитку професійних деформацій особистості педагога також сприяють репродуктивне навчання та авторитарна позиція вихователя. Основними показниками цих деформацій вважається безапеляційність педагогів, їхня консервативність, закритість у спілкуванні, оцінність суджень, які, як правило, стають рисами характеру. Багатьох таких педагогів відрізняє манера мови, що навчає. Певною мірою корисна в освітньому закладі, вона не завжди доречна у сфері особистих відносин. Авторитарність

типова для багатьох вихователів, оскільки він має чітко керувати дитячим колективом. Необхідність –тримати у руках|| групу дітей формує у характері педагога зайву владність і категоричність [28].

Педагогічній деформації сприяє і той факт, що педагогічний колектив будь-якої освітньої установи становлять в основному жінки, які засвоїли та пропагують чоловічу (історично сформовану) систему освіти та виховання, яка майже виключно пов'язана зі словесними (вербальними) формами впливу на дітей та чоловічими формами поведінки. агресивністю, владністю, жорстокістю тощо). Використання чоловічої мови та зразків поведінки призводить до того, що педагоги-жінки втрачають жіночу ідентичність, що негативно впливає як на самих виховательок, так і на статево самоідентифікацію дітей.

Високий рівень внутрішньоособистісних конфліктів у педагогів пов'язаний також із необхідністю відповідати високому рівню соціальних очікувань оточуючих, зі стресогенністю професії, з перенапругою фізичних сил, необхідні виконання професійних обов'язків. Зі збільшенням стажу роботи та віку педагога, зростанням педагогічного навантаження неминуче відбувається накопичення втоми, наростання тривожних переживань, зниження настрою, вегето-судинні розлади та поведінкові зриви. Ці прояви лежать в основі психологічного феномену синдрому хронічної втоми та синдрому емоційного вигорання [10].

Під хронічною втомою розуміється специфічний вид втоми, зумовлений постійним емоційним контактом із значною кількістю людей. При синдромі хронічної втоми людина страждає не просто від фізичного чи нервового виснаження, що іноді відчуває кожен із нас, як від хронічних стресів нервової системи [17].

У практиці виділяють такі критерії діагностики СХУ:

- виникнення цього стану пов'язане з напруженою роботою з навантаженням;

- поступовий темп розвитку астеничних симптомів (млявість, адинамія, дратівливість, агресивність, апатія);
- чітка, але не стійка соматична симптоматика (невелике підвищення температури, біль і першіння в горлі, збільшення лімфатичних вузлів у потилиці та під пахвами, біль у м'язах та суглобах, розлад сну, після якого людина не відчувається відпочилою);
 - зниження працездатності;
 - зниження астенії після відпочинку чи зміни роду діяльності;
 - посилення втоми до вечора аж до повної байдужості;

Людина, яка страждає на СХУ, до цього була здоровою, зменшення її активності, принаймні, за останні шість місяців становить 50% при тому, що у неї не відзначається інших захворювань, з якими може бути пов'язана втома [17].

Іншим не менш важливим проявом професійної деформації є синдром емоційного вигорання.

Професійне (емоційне) вигорання це синдром, що розвивається на тлі хронічного стресу і веде до виснаження емоційно-енергетичних та особистісних ресурсів працюючої людини. Синдром професійного вигорання – найнебезпечніша професійна хвороба тих, хто працює з людьми: вчителів, соціальних працівників, психологів, лікарів, журналістів – усіх, чия діяльність неможлива без спілкування [38].

Відповідно до моделі М. Буріш (Burisch, 1994), розвиток синдрому емоційного вигорання проходить ряд стадій. Спочатку виникають значні енергетичні витрати — наслідок екстремально високої позитивної установки виконання професійної діяльності. З розвитком синдрому з'являється почуття втоми, яке поступово змінюється розчаруванням, зниженням інтересу до своєї роботи. Слід, однак, відзначити, що розвиток емоційного вигорання індивідуальний і визначається відмінностями в емоційно-мотиваційній сфері, а також умовами, в яких протікає професійна діяльність людини [40].

У розвитку синдрому емоційного вигорання М. Буріш виділяє наступні стадії чи фази [35].

1. Попереджувальна фаза

а) Надмірна участь: надмірна активність; відмова від потреб, не пов'язаних з роботою, витіснення зі свідомості переживань невдач та розчарувань; обмеження соціальних контактів.

б) Виснаження: почуття втоми; безсоння; загроза нещасним випадкам.

2. Зниження рівня власної участі. По відношенню до співробітників: втрата позитивного сприйняття колег; перехід від допомоги до нагляду та контролю; приписування провини за власні невдачі іншим; домінування стереотипів у поведінці стосовно співробітників. Вияв негуманного підходу до людей.

б) По відношенню до інших оточуючих: відсутність емпатії; байдужість; цинічні оцінки.

в) Стосовно професійної діяльності: небажання виконувати свої обов'язки; штучне продовження перерв у роботі, запізнення, звільнення з роботи раніше часу; акцент на матеріальний аспект за одночасної незадоволеності роботою.

г) Зростання вимог: втрата життєвого ідеалу, концентрація на потребах; відчуття переживання того, що інші люди використовують тебе; заздрість.

3. Емоційні реакції

а) Депресія: постійне відчуття провини, зниження самооцінки; безпідставні страхи, лабільність настрою, апатії.

б) Агресія: захисні установки, звинувачення інших, ігнорування своєї участі у невдачах; відсутність толерантності та здатності до компромісу; підозрілість, конфлікти з оточенням.

4. Фаза деструктивної поведінки

а) Сфера інтелекту: зниження концентрації уваги, відсутність здатності виконати складні завдання; ригідність мислення, відсутність уяви.

б) Мотиваційна сфера: відсутність власної ініціативи; зниження ефективності діяльності; виконання завдань суворо за інструкцією.

в) Емоційно-соціальна сфера: байдужість, уникнення неформальних контактів; відсутність участі у житті інших людей чи надмірна прихильність до конкретній особі; уникнення тем, пов'язаних із роботою; самодостатність, самотність, відмова від хобі, нудьга.

5. Психосоматичні реакції та зниження імунітету: нездатність до релаксації у вільний час; безсоння, сексуальні розлади; підвищення тиску, тахікардія, головний біль; біль у хребті, розлади травлення; залежність від нікотину, кофеїну, алкоголю.

6. Розчарування та негативна життєва установка: почуття безпорадності та безглуздості життя; екзистенційний розпач [40].

Дані стани завжди є актуальними для спеціалістів будь-якої галузі, а тим паче для спеціаліста напрямку роботи людина-людина. Але у теперішніх реаліях, коли обставини самі негативно впливаються на особистість, ще і складнощі роботи додають напруження.

Звичайно, більша кількість змін у освіті відбувається через зовнішні чинники. Але вже ж таки постійно відбувається і реформація системи освіти, її вдосконалення та розвиток. Тому вчитель має бути мобільним аби вдало пристосовуватися до цих змін та адаптуватися з великою швидкістю. Процес навчання має бути безперервним, тому часу для підготовки вчителів майже немає, дуже велика кількість часу йде на саморозвиток та вдосконалення. Система освіти України постійно пропонує вчителям курси підвищення кваліфікації, участь в тренінгах та семінарах, тощо.

Особлива роль у підготовці покоління людей, здатних успішно діяти в таких умовах, належить освіті. Наразі освіта з кожним днем адаптується та потерпає змін за для того, аби майбутнє покоління мало змогу при будь-яких умовах отримати знання. Навчитися готувати до невизначеного майбутнього – це завдання сучасної освіти [37].

Таким чином можна зробити **висновки**: по-перше, структура особистості вчителя є дуже складним та багатокomпонентним феноменом, що постійно досліджується. Існує велика кількість підходів до вивчення образу особистості вчителя, що при широкому аналізі дає змогу скласти картину уявлень про повноцінну, сформовану особистість вчителя закладів загальної середньої освіти.

По-друге, постійні зміни та виклики сучасного світу, що полягають у вимушеній дистанційній освіті, освоєнні інноваційних технологій, реформації освітнього процесу. Все це вимагає від сучасного вчителя швидкого та ефективного пристосування до нових умов та збереження освітнього процесу на високому рівні задля виховання освіченого покоління.

Таким чином бачимо, що багата кількість змін, що впливає на особистість вже досліджена в різних умовах. Але значна проблема впливу воєнного стану на сприйняття учнями різного гендеру вчителя ще є не вивченою, хоча ці умови життя є актуальними вже тривалий час для усіх українців.

РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОЦЕДУРИ ДОСЛІДЖЕННЯ

2.1 Загальна характеристика вибірки та процесу проведення дослідження

Вивчення феномену гендерних особливостей суб'єктивного сприйняття образу вчителя ЗСО учнями середніх класів під час військового стану відбувалося дистанційно, у період з червня по грудень 2022 року. Участь у дослідженні брали учні середньої школи (сьомого класу) закладів загальної середньої освіти Лисичанської міської територіальної громади, Северодонецького району, Луганської області. Вік учнів, що брали участь був у межах від 11 до 13 років. Середній вік учасників дослідження склав 12 років. Загальна вибірка склала 80 осіб та була розділена на дві дослідницькі групи. До першої групи увійшли 40 учнів (чоловічого гендеру) середніх класів навчання, другу групу склали 40 учениць (жіночого гендеру) середніх класів навчання.

Формування груп відбувалося за методом експертної оцінки, на підставі критерію чоловічого або жіночого гендеру та наявності критерію здобування загальної середньої освіти у 7-9 класі.

2.2 Методи та методики дослідження

У кваліфікаційній роботі було використано наступні методи дослідження: метод теоретичного аналізу, метод експертної оцінки, методи емпіричного дослідження та методи математично-статистичної обробки даних, до яких увійшли: факторний аналіз та кутове перетворення Фішера (F-критерій Фішера).

Для емпіричного дослідження феномену було обрано наступні методики: «Техніка репертуарних решіток TRP» Р. Келлі, опитувальник.

П. І. Семенової «Мій вчитель», проєктивна методика визначення виявити несвідомих аспектів суб'єктивного сприйняття образу вчителя ЗСО у свідомості учнів середніх класів «Портрет педагога» та розроблена нами малюноква проєктивна методика «Малюнок вчителя».

За для того, аби визначити виявити описові ознаки образу вчителя ЗСО у свідомості учнів середніх класів нами було обрано опитувальник П. І. Семенової «Мій вчитель». Від досліджуваних вимагалось проранжувати низку якостей, що можуть бути притаманні вчителю закладів загальної середньої освіти: особистісні якості вчителя, професійні компетенції, викладацької діяльності, професійної освіченості та загального ставлення до вчителя. За допомогою даної методики можна скласти певний портрет психологічної структури особистості вчителя у свідомості учнів на основі отриманих описових ознак, що будуть надані досліджуваними.

Застосувавши метод «Техніка репертуарних решіток (ТРР)» розроблений Д. Келлі (1950-ті) можливо виявити психосемантичні структури образу вчителя закладів загальної середньої освіти у свідомості учнів.

«Техніка репертуарних решіток» розглядається як сукупність методичних прийомів, що являє собою операціональну реалізацію індивідуально орієнтованого підходу до суб'єктивного шкалювання. Конструкти техніки були розроблені на основі теорії рис особистості Р. Кеттела. Від досліджуваних вимагалось оцінити від 1 до 10 якості уявних особистостей вчителів, що гіпотетично можуть існувати, тобто конструкти, що були надані у решітці. Дана методика дає змогу виявити психосемантичні структури особистості та отримати ще більше розуміння психологічної структури образу вчителя закладів загальної середньої освіти.

Також було застосовано в дослідженні розроблену нами проєктивну методику несвідомого емоційного ставлення учня до вчителя «Портрет педагога». Перед досліджуваними стоїть завдання з запропонованих груп карток із зображенням вчителів (незнайомих їм раніше) обрати ті, що їм симпатизують та ті, що їм не подобаються. Після чого пояснити свій вибір:

що не сподобалося у зображених вчителів, та що сподобалося. Чому саме таким був їх вибір. Саме використання даної методики дає змогу виявити несвідомі структури ставлення учня до образів вчителів, тобто його реальне нефальсифіковане відношення до образів вчителів, уявлення про них та суб'єктивна оцінка сприйманих якостей, виявлення загальних якостей, які роблять для нього образ вчителя гарним, узгодженим або навпаки.

Також була застосовано ще одна розроблена нами малюнка проективна методика К. П. Звонарьової «Малюнок вчителя». Досліджуваним було запропоновано намалювати на листі вчителя. Після завершення малювання трохи розповісти про те, що було зображено та відповісти на низку запитань: стосовно настрою, поведінки, зовнішнього виду та особливостей особистості вчителя, що був намальований. Стимульний матеріал представляв собою лист А4 та предмети для малювання: олівці (кольорові, прості), фарби, пастельні крейди, фломастери (предмети для малювання були обрані досліджуваними відповідно до їх можливостей під час проходження методики).

Таким чином, можна зробити наступний **висновок**: обрані методи та методики дослідження дають змогу вивчити обраний для дослідження феномен дуже якісно, широко та всеобіймаюче. Саме це надасть змогу зрозуміти всі особливості та механізми феномену, що вивчається у кваліфікаційній роботі.

РОЗДІЛ 3. ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ СУБ'ЄКТИВНОГО СПРИЙНЯТТЯ ОБРАЗУ ОСОБИСТОСТІ ВЧИТЕЛЯ ЗСО УЧНЯМИ СЕРЕДНІХ КЛАСІВ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

3.1 Описові ознаки образу вчителя ЗСО у свідомості учнів середніх класів

Описові ознаки образу особистості вчителя ЗСО у свідомості учнів середніх класів різного гендеру було виявлено шляхом застосування опитувальника Семенової П. І. «Мій вчитель». Дані, що були отримані під час дослідження описових ознак дали змогу виокремити відповідні якості та характеристики, що притаманні абстрактному образу особистості вчителя ЗСО. Окрім вилучених вищезгаданих конструктів, було досліджено гендерні особливості сприйняття описових ознак образу вчителя ЗСО у свідомості учнів середніх класів, що полягають у відмінності сприйняття. Розглянемо отримані дані опитувальника у таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

Гендерні особливості сприйняття описових ознак образу особистості вчителя закладів ЗСО у свідомості учнів середніх класів за критерієм Фішера

Ознака	Кількість зустрічальності у I групі: учнів чоловічого гендеру	%	Кількість зустрічальності у II групі: учениць жіночого гендеру	%	F	Відмінність
Сумлінність	9	65	15	72	0,30	-
Доброта	18	45	24	60	0,75	-
Вміння розуміти учня	12	30	22	74	1,45	-

Закінчення таблиці 3.1

Ознака	Кількість зустрічальності у I групі: учнів чоловічого гендеру	%	Кількість зустрічальності у II групі: учениць жіночого гендеру	%	F	Відмінність
Організаторські здібності	7	23	10	25	0,66	-
Педагогічний такт	26	64	27	67	0,33	-
Вимогливість	3	8	17	42	3,06	+
Вміння знайти правильний тон та стиль спілкування з дітьми	32	80	29	69	0,38	-
Керувати проявом своїх почуттів	5	12	9	23	1,07	-
Наполегливість	2	5	12	30	2,70	+
Вміння керувати собою	13	33	16	40	0,48	-
Залучення учнів до шкільної самодіяльності	4	10	28	70	4,03	+
Відповідальність	10	25	35	87	3,16	+
Ставлення без оцінки до дій та вчинків, а також зовнішності учнів	20	55	23	57	0,37	-
Працьовитість	8	20	14	35	1,13	-
Безперервний розвиток	22	55	25	62	0,35	-
Зовнішній вигляд	11	27	8	21	0,29	-
Сучасність	35	87	30	75	0,46	-
Змога входити у положення учня	37	90	36	89	0,27	-

На підставі отриманих та внесених до таблиці 3.1 даних можемо зробити аналіз виявлених описових ознак образу особистості вчителя закладів ЗВО у свідомості учнів середніх класів різного гендеру.

Виходячи з результатів розрахунків бачимо, що для першої групи (учениць середніх класів жіночого гендеру) значущими є наступні описові ознаки (що зазначили у опитуванні більша кількість членів групи): вимогливість – 42%; наполегливість – 30%; залучення учнів до шкільної самодіяльності – 70%; відповідальність – 87%; вміння знайти правильний тон та стиль спілкування з дітьми – 69%; сучасність – 75%; змога входити у положення учня – 89%; сумлінність – 72%; вміння розуміти учня – 74%

Для другої групи (учнів середніх класів чоловічого гендеру) виявились вагомими наступні описові ознаки: вміння знайти правильний тон та стиль спілкування з дітьми – 80%; педагогічний такт – 64%; сумлінність – 65%; сучасність – 87%; змога входити у положення учня – 90%; безперервний розвиток – 55%.

Також було виявлено відмінності у сприйнятті описових ознак. Вони спостерігались у наступних рисах: вимогливість (1 група – 8%; 2 група – 42%), наполегливість (1 група – 5%; 2 група – 30%), залучення учнів до шкільної самодіяльності (1 група – 10%; 2 група – 70%), відповідальність (1 група – 25%; 2 група – 87%).

Таким чином бачимо наступну картину сприйняття описових ознак образу особистості вчителя ЗСО: найвагомішими для учнів середніх класів є педагогічний такт, вміння знайти правильний тон та стиль спілкування з дітьми, ставлення без оцінки до дій та вчинків, а також зовнішності учнів, безперервний розвиток вчителя, сучасність, змога входити до положення учня. Виявлені спільні ознаки свідчать про сприйняття учнями середніх класів вчителя, як окремої особистості з якою вони взаємодіють у процесі навчання. Сприйняття цього образу як наставника та особистості, що приймає учня безоцінно, поважає себе та інших, прагне бути кращою версією себе. Цікаво, що вік середньої школи – це підлітковий вік і таке сприйняття

особистості вчителя може бути пов'язано зі змінами у сприйнятті себе, побудові власних меж та побудові нових соціальних відносин. Таким чином, підліток чекає від вчителя тих проявів, які відбуваються в ньому.

Стосовно гендерних особливостей сприйняття образу особистості вчителя, вони проявились у: вимогливості, наполегливості, залученні учнів до шкільної самодіяльності та відповідальності. Показники цих ознак у учениць жіночого гендеру перевищували показники учнів чоловічого гендеру. Дані, що були отримані можуть свідчити про те, що дівчата в більшій мірі схильні долучатися до шкільної діяльності та самодіяльності під час навчання, відчуття контролю, відповідальності та розуміння вимог дає змогу дівчатам самостверджуватися як особистості у шкільному житті через ці сфери.

3.2 Психосемантичні структури образу вчителя ЗСО у свідомості учнів середніх класів

Дослідження психосемантичних структур образу особистості вчителя закладів ЗСО у свідомості учнів середніх класів було здійснено шляхом використання техніки репертуарних решіток Д. Келлі (ТРР). Участь у дослідженні взяли учні середніх класів (різного гендеру) закладів загальної середньої освіти Лисичанської територіальної громади Северодонецького району Луганської області. Математично-статистичним методом обробки отриманих даних було обрано факторний аналіз. Дані, що були вилучені шляхом використання техніки дають змогу скласти картину сприйняття образу особистості вчителя ЗСО учнями середніх класів під час воєнного стану та вилучити гендерні особливості сприйняття психосемантичних структур образу вчителя. Розглянемо отримані дані групи у таблиці 3.2.

Таблиця 3.2

Психосемантичні структури образу вчителя ЗСО у свідомості учнів
середніх класів чоловічого гендеру

Шкала	Factor I Розважлива оцінка образу особистості вчителя	Factor II Експресивна оцінка образу особистості вчителя
Гарний вчитель		0,689
Дружній вчитель		0,722
Злісний вчитель		
Нервовий вчитель		
Цікавий вчитель	0,664	
Вчитель-приклад		0,612
Несучасний вчитель		
Знеохочений вчитель		
Прогресивний вчитель	0,851	
Впливовий вчитель	0,742	
Лякаючий вчитель		
Чуйний вчитель		
Супер-вчитель	0,593	
Expl. Var	42,79%	31,15%

до таблиці внесені показники $>0,4$

У таблиці 3.2 представлені дані 1 групи (учні середніх класів чоловічого гендеру). Можемо побачити, що вагомим став Factor 1 – розважлива оцінка образу особистості вчителя. До цього фактору увійшли наступні показники: цікавий вчитель (0,664); прогресивний вчитель (0,851); впливовий вчитель (0,742); супер-вчитель (0,593). Найвагомими якості цих образів у першій групі було виявлено такі: самоконтроль, практичність, розвинуте мислення, сміливість, самостійність, твердість, незалежність.

Вилучені ознаки свідчать про свідоме, оцінкове сприйняття образу вчителя. Опора на особистісні якості, що є прагматичними, фундаментальними для становлення індивідуальності.

Таблиця 3.3

Психосемантичні структури образу вчителя ЗСО у свідомості учнів
середніх класів жіночого гендеру

Шкала	Factor I Розважлива оцінка образу особистості вчителя	Factor II Експресивна оцінка образу особистості вчителя
Гарний вчитель		0,811
Дружній вчитель		0,993
Злісний вчитель		
Нервовий вчитель		
Цікавий вчитель		
Вчитель-приклад	0,652	
Несучасний вчитель		
Знеохочений вчитель		
Прогресивний вчитель	0,538	
Впливовий вчитель		
Лякаючий вчитель		
Чуйний вчитель		0,714
Супер вчитель		
Expl. Var	29,88%	40,71%

до таблиці внесені показники >0,4

Таблиця 3.3 містить у собі дані 2 групи (учениць середніх класів жіночого гендеру). Виходячи з результатів, спостерігаємо, що більшу вагу отримав Factor 2 – експресивна оцінка образу особистості вчителя. Цей фактор склали: гарний вчитель (0,811); дружній вчитель (0,993); чуйний вчитель (0,714). Переважали у цих образах наступні якості: відкритість, чуттєвість, мрійливість, витонченість, доброта, гуманність.

Таким чином бачимо, що дівчатам притаманне емоційне сприйняття образу вчителя, йде опір на чуттєві, духовні якості особистості. Образ особистості вчителя сприймається як доброзичливий, людяний та чуттєвий.

Отримані дані, шляхом використання техніки репертуарних решіток дали змогу скласти повне уявлення про сприйняття психосемантичних структур, що складаються з розважливого, оцінного ставлення хлопців до образу вчителя та емоційного ставлення учениць до образу особистості вчителя ЗСО та містять у собі різну низку якостей, що складають повноцінний образ сучасного вчителя.

3.3 Несвідомі аспекти суб'єктивного сприйняття образу вчителя ЗСО у свідомості учнів середніх класів

Виявлення несвідомих аспектів суб'єктивного сприйняття образу особистості вчителя закладів ЗСО у свідомості учнів середніх класів відбувалося шляхом використання двох проективних методик.

Розглянемо результати отримані під час використання розробленої нами методики «Портрет вчителя» таблиця 3.4. Дана методика була розроблена під час написання кваліфікаційної роботи бакалавра у 2021 році.

Таблиця 3.4

Гендерні особливості несвідомих аспектів суб'єктивного сприйняття образу вчителя закладів ЗСО у свідомості учнів середніх класів
(методика несвідомого емоційного ставлення «Портрет вчителя»)

Ознака	Кількість зустрічальності у I групі: учнів чоловічого гендеру	%	Кількість зустрічальності у II групі: учениць жіночого гендеру	%	F	Відмінність
Сучасність	22	55	4	10	3,15	+
Гуманність	7	17	18	45	2,78	+
Стиль одягу	3	7	19	22	2,59	+
Авторитетність	12	30	2	5	2,44	+
Незалежність	18	48	1	3	2,63	+
Впевненість	25	63	6	15	2,91	+

Закінчення таблиці 3.5

Ознака	Кількість зустрічальності у I групі: учнів чоловічого гендеру	%	Кількість зустрічальності у II групі: учениць жіночого гендеру	%	F	Відмінність
Гендер (чоловічий)	37	91	5	12	3,54	+
Гендер (жіночий)	4	10	29	72	2,35	+
Доброта	10	25	35	82	3,11	+
Мужність	30	75	7	17	2,99	+
Жіночність	11	26	33	82	2,74	+
Цілеспрямованість	28	70	12	30	2,85	+
Стійкість	21	52	3	7	3,07	+
Чуйність	2	5	15	37	2,99	+
Зовнішній вигляд	10	25	16	40	0,76	-
Професіоналізм	19	47	4	10	2,41	+
Співчуття	6	15	17	42	2,52	+

На підставі отриманих даних вимальовуються наступні картини суб'єктивного сприйняття образу вчителя учнями середніх класів, різного гендеру.

Членам 1 дослідницької групи (хлопцям) притаманний вибір вчителів чоловічого гендеру, яким властиві наступні особистісні риси: стійкість, професіоналізм, впевненість, мужність, цілеспрямованість, сучасність, гуманність, авторитетність. Спостерігається прагматична, зважена картина сприйняття образу особистості вчителя, що пересікається з результатами попередніх методик та підтверджує теорію. Йде опір на якості, що мають практично значущий вектор у структурі особистості.

Учасники 2 дослідницької групи (дівчата) схильні обирати та довіряти вчителів жіночого гендеру, що мають наступні якості особистості: гуманність, доброта, жіночність, чуйність, співчуття, м'якість. А також вагомим є стиль одягу вчителя. Таким чином, спостерігаємо, що дівчатам притаманне сприйняття образу вчителя через призму чуттєвості, емоційності.

Отримані дані також підкріплюють вилучені дані інших методик, що були застосовані у кваліфікаційні роботі.

Слід зауважити, що вибір гендеру образу вчителя скоріш за все свідчить про ідентифікацію себе з вчителем. Так як у віці середньої школи значущою та авторитетною фігурою для учня є вчитель, дорослий із зовнішньої середовища. Проявляється бажання бути схожим на вчителя, перейняти від нього не тільки знання та вміння але й особистісні риси.

На нашу думку, зараз, під час воєнного стану образ вчителя, який сформувався за часів очного навчання є певним емоційним якорем, що підтримує учня та дає змогу комфортно себе почувати, оскільки не дивлячись на всі обставини, вчитель залишається вчителем у всі часи та несе цей образ при будь-яких умовах.

Для комплексного дослідження нами було застосовано малюнкову проєктивну методику К. П. Звонарьової «Малюнок вчителя», розглянемо тримані дані на таблиці 3.5.

Таблиця 3.5

Гендерні особливості несвідомих аспектів суб'єктивного сприйняття образу вчителя закладів ЗСО у свідомості учнів середніх класів

(проєктивна малюнкова методика «Малюнок вчителя»)

Ознака	Кількість зустрічальності у I групі: учнів чоловічого гендеру	%	Кількість зустрічальності у II групі: учениць жіночого гендеру	%	F	Відмінність
Статеві ознаки	22	55	30	75	1,75	-
Шия	9	23	28	70	2,33	+
Рот	40	100	40	100	0	-
Прикраси	3	8	34	85	3,26	+
Губи	15	39	37	93	2,35	+
Вії	5	13	35	87	3,11	+
Волоси	16	40	38	95	2,99	+

Закінчення таблиці 3.5

Ознака	Кількість зустрічальності у I групі: учнів чоловічого гендеру	%	Кількість зустрічальності у II групі: учениць жіночого гендеру	%	F	Відмінність
Зачіска	6	15	39	98	3,86	+
Очі	40	100	40	100	0	-
Плечі	29	73	37	92	1,32	-
Руки	40	100	40	100	0	-
Кисті рук	23	57	36	90	2,40	+
Пальці	10	24	35	88	2,38	+
Нігті	7	17	34	85	2,37	+
Ноги	37	93	35	88	1,05	-
Стопи	37	93	35	88	1,05	-
Тіло	36	90	40	100	0,67	-
Голова	40	100	40	100	0	-
Одяг	36	90	40	100	0,66	-
Ніс	37	93	40	100	0,43	-
Макіяж	2	5	32	80	3,97	+
Рослинність на обличчі	21	53	3	8	2,77	+
Пірсинг	1	3	31	76	3,99	+
Елементи інтер'єру	13	32	39	98	2,34	+
Інші люди (школярі)	7	18	15	38	1,54	-
Вікові ознаки	1	3	5	13	0,83	-
Взуття	9	24	35	88	2,40	+

Аналізуючи отримані дані проєктивної методики ми вилучили наступні гендерні особливості: дівчатам притаманне більш деталізоване сприйняття образу вчителя ЗСО, спостерігається вимальовування елементів на зображенні вчителя, використання додаткових елементів інтер'єру, елементів зовнішності у вигляді прикрас, макіяжу, манікюру, елементів одягу.

Переважають яскраві кольори, малюнки цілісні та завершені. Дані показники свідчать про позитивне емоційне ставлення до образу вчителя, прихильність до нього, також слід зазначити про переважання вчителів жіночого гендеру на малюнках, що знов підтверджує теорію про ідентифікацію учениць із вчительками.

Хлопці в свою чергу більш абстрактно сприймають образ вчителя, спостерігається цілісне але не деталізоване зображення особистості. На малюнках проілюстровані всі необхідні для людини елементи але без додаткових елементів. В цілому зображення спокійні та цілісні.

Узагальнюючи отримані результати, можна казати про загально позитивне ставлення учнів до образу вчителя. Можемо зауважити, що вилучені результати даної методики доповнюють отриману інформацію про сприйняття образу у попередніх методиках.

Таким чином, на підставі отримання та подальшого аналізу отриманих даних можемо зробити **висновки**. Комплекс обраних методик дослідження дав змогу скласти чітке уявлення про гендерні особливості сприйняття образу вчителя учнями. Ми спостерігаємо дві картини сприйняття: дівчатам притаманне емоційне, чуттєве ставлення до образу вчителя, що базується на відповідних якостях особистості, що є для них вагомими. Хлопці в свою чергу сприймають образ вчителя прагматично, спираючись на практично значущі якості, що формують особистість.

ВИСНОВКИ

На підставі проведеного дослідження гендерних особливостей суб'єктивного сприйняття образу вчителя закладів ЗСО учнями середніх класів під час воєнного стану можна зробити висновки.

1. По-перше, нами було проведено теоретичний аналіз досліджень образу особистості вчителя ЗСО. На основі чого ми змогли скласти уявлення про розуміння структури особистості образу вчителя та його трансформації під впливом сучасного світу у психологічному знанні. Також нам вдалося вилучити прогалини, що полягають у критичній недостатності вивчення такого важливого аспекту, як сприйняття образу вчителя учнями під час воєнного стану. Адже ця тема є дуже актуальною у наш час, бо незважаючи на війну у нашій країні та дуже складне становище з боку ресурсів, що забезпечують отримання знань, процес надання освіти відбувається безперервно при будь яких обставинах.

2. Для того, аби досягти мети кваліфікаційної роботи нами було обрано комплекс методик, що дозволили розглянути предмет дослідження з різних сторін та скласти повноцінне уявлення про гендерні особливості сприйняття образу вчителя ЗСО учнями середніх класів під час воєнного стану та вилучити закономірності загального сприйняття учнями вчителя.

3. Результати дослідження, що були отримані шляхом використання вищезгаданих методик дають змогу зробити наступні висновки, щодо гендерних відмінностей суб'єктивного сприйняття образу вчителя ЗСО учнями середніх класів під час воєнного стану. Дівчата схильні до емоційного, чуттєвого сприйняття образу вчителя. У їхній свідомості переважають більш гуманні, духовні якості особистості. Даний феномен може свідчити про важкість переживань воєнних подій та бажання відчувати від вчителя підтримку, доброзичливість, спостерігати позитивне ставлення до себе, аби хоч іноді відчувати себе як раніше, до жахливих подій. Тим паче,

що всі наші досліджувані були вимушені покинути свої домівки через окупацію Лисичанської територіальної громади.

У свою чергу хлопцям притаманне прагматичне сприйняття образу вчителя, спостерігається оцінка особистості шляхом вилучення якостей, що є практично значущими для життя. Йде опір на мужність, впевненість та незалежність. Дані закономірності можуть свідчити про бажання бачити ці якості у іншому дорослому, тобто вчителі за для того аби відчувати певну безпеку, впевненість у собі та сьогоднішньому дні, певну стабільність та спокій, що так зараз не вистачає всім громадянам нашої країни, а тим паче дітям, що стали свідками таких страшних подій.

Загалом, можна зауважити, що сприйняття учнями образу вчителя є загально позитивним та цілісним. Не дивлячись на дистанційну освіту останні 3 роки учням вдалося зберегти у своїй свідомості той реальний, справжній образ вчителя, що був закладений ще у часи очного навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Андріаді, І. П. Теорія та практика становлення авторитету вчителя / І. П. Андріаді. - Київ, 2018. - 262 с.
2. Богданов, І. В. Психологія і педагогіка: Методическіє рекомендації по изученію курсу педагогічесуой психологі в современном мире / І. В. Богданов, С. В. Лазарев, С. С. Ануфриенко. - М.: Академія, 2002. - 435 с.
3. Галузяк, В. М. Проблема личной референтности современного педагога / В. М. Галузяк, Н. И. Сметанский // Педагогіка. - 2018. - № 3. - С. 36-42.
4. Дубов, І. Г. Эффекты индивидуально-специфического влияния личности педагога на учащихся / І. Г. Дубов // Вопросы психологии. - 2021. - № 5. - С. 56-65.
5. Дубов, І. Г. Перестройка личностных структур учащихся при персонализации личности педагога / І. Г. Дубов, В. А. Петровский // Психология развивающейся личности. - М.: Просвещение, 1987. - 310 с.
6. Железнава, Л. Б. Воспитание в философской, педагогической и социальной антропологии / Л. Б. Железнава // Педагогіка. - 2012. - № 10. - С.36-49.
7. Івашнева, Л. А. К вопросу о личности педагога с позиции интегральной индивидуальности / Л. А. Івашнева // Педагогіка. - 2016. - № 2. - С.65-72.
8. Ісаев, І. Ф. Профессионально-педагогическая культура преподавателя / І. Ф. Ісаев. - М.: Издательский центр «Академія». - 2022. - 208 с.
9. Каптерев, П. Ф. Дидактические очерки. Современная теория образования / П. Ф. Каптерев // Избр. педагог. соч. - М.: Просвещение, 1982. - 720 с.

10. Климов, Е. А. Как выбирать профессию / Е. А. Климов. - М.: Мысль, 2020. - 190 с.
11. Климов, Е. А. Образ мира в разнотипных профессиях / Е. А. Климов. - М.: Просвещение, 2015. - 310 с.
12. Ковалева, Н. А. История педагогической психологии во все времена / Н. А. Ковалева. М.: Мысль, 2021. – 211 с.
13. Коломийський, Я. Л., Панько Е. Б. Психологічні особливості освітнього процесу / Я. Л. Коломийський, Е. Б. Панько // Психологія сучасного світу. – 2018. - №3. –С.88-102.
14. Кондратьев, М. Ю. Взаимосвязь авторитета личности и авторитета роли учителя / Ю. М. Кондратьев // Вопросы психологии. - 2007. - №2. - С.99-101
15. Крутецкий, В. А. Основы педагогической психологии / В. А. Крутецкий. - М.: Прогресс, 1972. - 410 с.
16. Кузьмина, Н. В. Очерки психологии труда учителя / Н. В. Кузьмина. - Л.: ЛГУ, 1967. - 183 с.
17. Леонтьев, Д. А. Внутренний мир личности / Д. А. Леонтьев // Психология личности в трудах отечественных психологов: Хрестоматия. - СПб.: Питер, 1999. - 291 с.
18. Литвяк, С. В. Диагностические процедуры с целью изучения успешности классного руководителя / С. В. Литвяк // Практика. - 2019. - № 2. - С.10-22.
19. Логвинов, И. Н. 10 избранных лекций по педагогической психологии / И. Н. Логвинов, С. В. Сарычев. - М.: Академия, 2015. - 260 с.
20. Лукьянова, М. И. Психолого-педагогическая компетентность учителя: диагностика и развитие / М. И. Лукьянова. - М.: ТЦ Сфера, 2014. - 213 с.
21. Макаренко, А. С. О воспитании / А. С. Макаренко. - М.: Школьная Пресса, 2013. - 192 с.

22. Маркова, А. К. Психология труда учителей / А. К. Маркова. - М.: Просвещение, 2013. - 192 с.
23. Митина, Л. М. Психология профессионального развития учителя / Л. М. Митина. - М.: Флинта: Московский психолого-социальный институт, 1998. - 2019 с.
24. Митина, Л. М. Учитель как личность и профессионал в педагогике / Л. М. Митина. - М.: Дело, 2014. - 216 с.
25. Митина, Л. М. Учитель на рубеже веков: психологические проблемы, доктор психологических наук [Электронный ресурс]. -Режим доступа: <http://www.psyedu/view.php?id=197>
26. Основы педагогического мастерства / Под ред. И. А. Зязюна. - М.: Просвещение, 1989. - 302 с.
27. Петровский, В. А. Принцип отраженной субъектности в психологическом исследовании личности / В.А. Петровский // Вопросы психологии. - 1985. - № 4. - С.17-40.
28. Піведенков, М. І. Педагогічна психологія сучасного світу у реаліях дистанційної освіти / М. І. Піведенков // Реформація життя. – 2021. - №1. – С.5-12.
29. Підласний, І. П. Психологія та педагогіка / І. П. Підласний 2-е вид., перероб. та доп. Черкаси Мірайт, 2019. 331 с.
30. Психология развивающейся личности / Под ред. А.В. Петровского. - М.: Просвещение, 1987. - 310 с.
31. Регуш, Л. А. Орлова А. В. Педагогічна психологія сучасного світу. Під ред. Регуш Л. А., Орлової А. В. Київ.: 2020. 420 с.
32. Рожков, М. И. Концепция организации воспитательного процесса / М.И. Рожков, Л.В. Байбородова, О.С. Гребенюк // Педагогика. - 2014. - № 2.- С.12-46.
33. Сластенин, В. А. и др. Педагогика: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / В. А. Сластенин. - М.: Академия, 2012. - 576 с.

34. Таланчук, М. Н. Системно-социальная концепция школьного воспитания / М. Н. Таланчук. - Казань, 1991. - 110 с.
35. Ушинский, К. Д. Что нам делать со своими детьми / К. Д. Ушинский // Собр. соч.: В 11 т. - Л.: АПН РСФСР. - 1958. - Т.3. - 734 с.
36. Харламов, И. Ф. Педагогика / И. Ф. Харламов. - Мн.: Універсітэцкае, 2021. - 560 с.
37. Яковлев, С. Имидж учителя: каким ему быть? / С. Яковлев // Учитель. - 2019. - №1. - С.64-70.
38. Янкелевич, Р. К. К вопросу о личности педагога и его роли в учебно- воспитательном процессе / Р. К. Янкелевич, Р. Ф. Юровский. - Гродно: ГрГАУ, 2014. - 96 с.
39. Kelly C., Brower C. Making Meaning Through Media: Scaffolding Academic and Critical Media Literacy With Texts About Schooling // Journal of adolescent and adult literacy. - 2017. -Vol. 60 (6). - P. 655-666. DOI: <http://dx.doi.org/10.1002/jaal.614>
40. Kember D., McNaught C., Chong Fanny C. Y., Lam P., Cheng K. Understanding the ways in which design features of educational websites impact upon student learning outcomes in blended learning environments // Computers and Education. - 2020. - Vol. 55 (3). - P. 1183-1192. DOI: <http://dx.doi.org/10.1016/j.compedu.2010.05.015>
41. Kross E. Is Psychology Headed in the Right Direction? // Perspectives on Psychological Science. -2017. - Vol. 12 (4). - P. 694-698. DOI: <http://dx.doi.org/10.1177/1745691617701184>

Стимульний матеріал опитувальника Семенової П. І.

«Мій вчитель»

Розподіліть якості вчителя, де 15 – найважливіша на вашу думку якість вчителя, а 1 – найменш важлива якість вчителя.

Пунктуальність	
Доброта	
Відповідальність по відношенню до роботи	
Поважне ставлення до учнів	
Чуйність	
Товариськість	
Зовнішній вигляд	
Здатність пояснювати учбовий матеріал доступно	
Змога викликати та підтримати інтерес до уроку	
Строгість та вимогливість, вміння зберегти дисципліну на уроці	
Надання учням свободи у прояві власної особистості та самостійності під час уроку	
Заохочення й повага власної думки та поглядів учнів	
Повідомлення учням інформації про можливість використання отриманих знань у реальному житті	
Справедливість та об'єктивність оцінки знань учнів	
Безоцінне ставлення вчителя до особистості учнів та їх зовнішнього вигляду	

Розподіліть якості вчителя, де 1 – найбільш неприйнята якість, а 10 – менш неприйнята якість вчителя

Приниження особистої гідності учнів	
Зарозумілість	
Низький рівень вихованості	
Злість, агресивність	
Неповага до учнів	
Відсутність навичок роботи з інноваційними технологіями та гаджетами	
Неналежний зовнішній вигляд вчителя	
Застарілість уявлень про світ	
Оціночне ставлення до зовнішності або життєвої ситуації учня	
Некомпетентність вчителя	

Приклад виконання методики Звонаррової К. П.

«Малюнок вчителя»

